

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

КОЛОМЄЙЦЕВ АНТОН ВІКТОРОВИЧ

УДК 72.01.

**ПРИНЦИПИ
ЛОКАЛЬНОСТІ ТА УНІВЕРСАЛЬНОСТІ
В АРХІТЕКТУРІ МІСТА
(на прикладі Центральної Європи)**

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Львів – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному університеті «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

заслужений архітектор України, доктор архітектури, професор Черкес Богдан Степанович, Національний університет «Львівська політехніка», директор Інституту архітектури, завідувач кафедри дизайну та основ архітектури

Офіційні опоненти:

доктор архітектури, професор Шубович Світлана Олександрівна, Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, професор кафедри містобудування

кандидат архітектури, доцент Михайлишин Ольга Леонідівна, Національний університет водного господарства та природокористування, доцент кафедри архітектури та середовищного дизайну

Захист відбудеться 27 листопада 2013 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.11 при Національному університеті «Львівська політехніка» (НУ «ЛП») за адресою: 79013, м. Львів-13, вул. С. Бандери 12, ауд. 226.

З дисертацією можна ознайомитись у Науково-технічній бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів-13, вул. Професорська, 1).

Автореферат розісланий «___» _____ 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
канд. арх., проф.

Г.П. Петришин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Специфіка загальносуспільних трансформацій, характерних для сьогодення, а саме – процесів глобалізації світової економіки, поглиблення міжкультурної взаємодії, а також розвитку технічних засобів комунікації та зв'язку зумовлює актуальність питання локальних та надлокальних явищ у різних сферах наукового дискурсу.

Їх дослідження у рамках архітектури через недостатність усталеної термінології, вимагає значного вдосконалення наявних архітектурних термінів, а також введення понять, здатних звести в одне ціле одразу кілька актуальних тенденцій сучасної теоретичної думки. Введення понятійної пари «локальність» та «універсальність» покликане у найкомплексніший спосіб дослідити суспільно-значущі аспекти зв'язку архітектурного об'єкта із властивим йому природним, культурним, політичним, соціальним та іншими видами контексту.

Архітектура з давніх-давен виконувала функції свідомого посередника між людиною і середовищем її існування. Адже за допомогою локальної, фіксованої у контексті, архітектурі утверджувались політичні режими, трансливались притаманні кожній епосі, культурні смисли та підкреслювались особливості місцевої природи.

З іншого боку, споконвічно існувала також архітектура, яка повинна не стільки відображати контекстуальні умови, скільки експлуатувати їх, нехтуючи побудовою містків між людським сприйняттям та контекстуальними складовими. Архітектурна універсальність у цьому випадку була побічним наслідком прагматичного підходу до архітектурної діяльності.

В умовах сучасності, коли контекст, у який включена архітектура, є надзвичайно змінним, множинним та складним, важливо, щоб архітектурні форми, з одного боку, могли набувати максимально стійких та однозначних контекстуальних референцій, а з іншого, – бути вільними та незалежними від будь-яких контекстуальних зв'язків.

Отже, важливою складовою архітектурного мислення сьогодення стають принципи локальності та принцип універсальності, які, будучи взаємовиключними, реалізуються архітектором залежно від багатьох конкретних чинників.

Комплексно осмислити закономірності реалізації цих принципів можна на основі дослідження архітектури міст Центральної Європи, адже багатонаціональні території цих країн, які знаходяться між культурами сходу і заходу, а також півночі та півдня, по праву можуть називатись «Європою в мініатюрі». У другій половині XIX – першій половині XX століть центральноевропейські міста стали ареною для пришвидшених процесів індустріалізації, урбанізації та багатьох докорінних політичних перетворень. Саме ці історичні аспекти розвитку Центральної Європи позначились на активному зверненні місцевих архітекторів до принципів архітектурної локальності та універсальності та сприяли накопиченню важливого досвіду щодо їх реалізації.

Актуальність цієї роботи полягає, зокрема, і в тому, що до складу цього регіону можна зарахувати значну частину Західної України, а його архітектура ще не була об'єктом комплексного наукового дослідження у вітчизняній теорії

архітектури. Ця дисертаційна робота, таким чином, уможливило поглянути на особливу за своїм характером творчість українських та інших центральноевропейських архітекторів у контексті максимально великого значення їх діяльності.

У царині архітектурної науки «локальність» та «універсальність» під виглядом суміжних понять стали активно досліджуватись лише на початку ХХ ст. Не останню роль у цьому процесі відігравали саме провідні архітектурні теоретики Центральної Європи, зокрема, Каміло Зітте, Адольф Лоос, Йозеф Август Люкс, Алоїс Рігль та інші.

Щодо сучасних досліджень цієї тематики, то поняття, суміжні з архітектурною локальністю, знайшли своє відображення в теорії архітектурного регіоналізму.

До найвагоміших теоретиків-регіоналістів можна зарахувати: Б. Аллена, П. Белуші, Г. Г. Гарріса, Т. Кесседі, Л. Лефевр, Х. Морісона, С.А. Мура, Д. Палласму, Л. Спека, Д. Тілла, А. Тцоніса, К. Фремптона та ін.

Тематики прояву суспільного контексту в архітектурі стосується також багато теоретичних праць, у яких йдеться про відображення в архітектурі та містобудуванні індивідуальної та колективної ідентичності населення. Цю тему розглядають роботи І. Бентлі, Б. Дж. Ватсона, М. Гільбера, Ф. Ергеца, Б. Черкеса та Я. Юрик.

Близькими до тематики цієї роботи є теоретичні пошуки у межах архітектурної феноменології. Найбільш важливими теоретиками цього спрямування можна вважати Д. Везелі, С. Ейлера Расмусена, Б. Жаке, П. Зумтора, К. Норберг-Шульца, Р. Мугерауера та Д. Сімона.

Питання, пов'язані із архітектурною універсальністю, більшість теоретиків розглядають через призму процесів загальносуспільної модернізації. Серед них можна назвати: Р. Адама, П. В. Аурелі, М. Гуггенхайма, Е. Драха, Е. Кінга, М. Клінтона, Р. Кулгаса, А. Перез-Гомес та Б. Рудофські.

Це дослідження має також зв'язок із науковими роботами В. Абизова, М. Бевза, А. Беломесяцева, Ю. Білоконя, І. Диди, М. Дьоміна, О. Конопльової, О. Криворучко, С. Лінди, О. Михайлишин, Г. Петришин, В. Проскурякова, О. Слепцова, П. Ричкова, М. Розенфельда, С. Шубович та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах наукового напрямку кафедри дизайну та основ архітектури Національного університету «Львівська політехніка» «Дизайн в системі природи, суспільства та архітектури» (ДОО-10108U010396).

Мета дисертаційної роботи: визначити передумови виникнення та закономірності реалізації принципу локальності та принципу універсальності в розвитку архітектури міста.

Відповідності до поставленої мети, були сформульовані такі основні **завдання дослідження:**

- проаналізувати досвід використання понять «локальність» та «універсальність» у суміжних дисциплінах, сформулювати термінологічні інтерпретації цих понять для архітектури, дослідити ступінь їх вивченості в межах архітектурної теорії;

- розробити методологічну базу дослідження принципів локальності та універсальності об'єктів архітектури, дослідити механізми формування зв'язку між об'єктом архітектури та притаманним йому контекстом, сформулювати типологію принципів архітектурної локальності;
- виявити передумови формування принципів локальності та універсальності в архітектурі та їх зв'язок із процесами загальносуспільного характеру;
- визначити підстави для інтенсивної реалізації принципів локальності та універсальності у містах Центральної Європи;
- встановити закономірності реалізації принципів локальності та універсальності в архітектурі міст Центральної Європи та виявити елементи спадковості та новацій між основними етапами дослідження;
- виявити функції архітектурної локальності та універсальності у контексті сучасних політико-економічних та соціокультурних умов та дослідити їхню роль у сучасній архітектурній практиці.

Межі дослідження визначаються періодом найбільшої активності процесів загальносуспільної модернізації та міжкультурної взаємодії у містах Центральної Європи за часів Австро-Угорської імперії (1867 – 1918) та постімперським періодом становлення незалежних держав регіону (1918 – 1938 рр.).

Об'єктом дослідження є архітектура дванадцяти найбільших міст Центральної Європи, а саме: Відня, Будапешта, Праги, Львова, Загреба, Граца, Зальцбурга, Любляни, Чернівців, Брна, Сараєва та Кракова.

Предмет дослідження – реалізація принципів локальності та універсальності у архітектурі міста.

Методика дослідження передбачає застосування історичного методу, методу порівняльного аналізу, методів сходження від абстрактного до конкретного, формалізації, ідеалізації, індукції та дедукції, методу натурних досліджень, логічного та історичного методів, багатьох спеціальних методів, розроблення власного методу ідентифікації архітектурних локальності та універсальності, а також звернення до семіотичних теорій, які вивчають архітектуру як канал комунікації.

Наукова новизна одержаних результатів. У цій роботі вперше одержано науково обґрунтовані відомості про механізми функціонування сприйманого людиною зв'язку об'єкта архітектури із притаманним йому контекстом. У вітчизняну теорію архітектури введено понятійну пару «архітектурної локальності» та «архітектурної універсальності». Вперше комплексно розглянуто містобудівний та архітектурний процеси у містах Центральної Європи. Розроблено наукові рекомендації щодо застосування принципів локальності та універсальності в сучасній архітектурній практиці. Отримано нові відомості про архітектуру як семіотичну систему, удосконалено наукове трактування поняття «контекст архітектурного об'єкта». Набуло подальшого розвитку дослідження суспільно-політичних та соціокультурних функцій архітектури в умовах трансформаційних процесів у міському середовищі.

Практичне значення одержаних результатів визначається загальною орієнтацією дослідження на більш глибоке розуміння архітектурних процесів минулого та сучасності.

Це дослідження дає змогу під дещо незвичним кутом зору поглянути на звиклі архітектурні явища, знаходячи ознаки спорідненості у розмежованих традиційною архітектурною історіографією напрямках та рухах. Отже, результати роботи можуть бути використані під час підготовки лекційних курсів з теорії та історії архітектури.

Розроблені рекомендації щодо реалізації принципів локальності та універсальності можуть бути впроваджені як у навчальне, так і у реальне архітектурне проектування.

Особистий внесок здобувача в опублікованих працях разом із співавтором [3] – (див. перелік основних публікацій автора за темою дисертації) полягає у формуванні автором структури статті, опрацюванні матеріалів дослідження та узагальненні отриманих даних.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи доповідались та були ухвалені на міжнародних та всеукраїнських науково-технічних конференціях, зокрема, на Міжнародній конференції «Геодезія, архітектура та будівництво 2010» (Львів, 2010 р.), Міжнародній конференції «Геодезія, архітектура та будівництво 2011» (Львів, 2011 р.), Всеукраїнській конференції «Сучасна архітектурна освіта. Інформативний простір архітектури» (Київ, 2012 р.), Міжнародній науковій конференції «Креативний урбанізм» (Львів, 2013 р.).

Основні результати дослідження впроваджено в навчальний процес на кафедрі архітектурного проектування в інституті архітектури Національного університету «Львівська політехніка», а також вони розглядались на проектних семінарах «Лінійне місто Харків 2010» (Харків, 2010 р.), «Лінійне місто Харків 2011» (Харків, 2011 р.), «Реорганізація територій вздовж ріки Відень» (Відень, 2011 р.) та «Портополіс Одеса» (Одеса, 2012 р.).

Публікації. Основний зміст та висновки дисертації були висвітлені у 6 наукових публікаціях у фахових виданнях, з яких 5 видано без співавторів, та у 2 опублікованих матеріалах і тезах конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційна робота складається з основного тексту, який включає вступ, п'ять розділів, висновки (разом 165 стор.), списку використаної літератури загальною кількістю 156 найменувань, додатків на 80 сторінках та таблиць на 100 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретичні передумови дослідження принципів локальності та універсальності в архітектурі» проведено аналіз використання понять «локальність» та «універсальність» у сучасному науковому дискурсі, дано термінологічні інтерпретації цих понять для архітектури та узагальнено результати архітектурних досліджень, виконаних раніше за цією тематикою.

Виникнення понять «локальність» та «універсальність» можна зарахувати ще до античних часів. Слово «локальність» походить від лат. locus – місце, у той час, як «універсальність» – від лат. universum – світ. У науковій царині локальність та

універсальність формують пару бінарну опозиції. Слово локальний має такі синоніми: обмежений, місцевий, регіональний тощо. Такі синоніми до слова універсальний, як глобальний чи інтернаціональний одразу скеровують до теоретичного дискурсу, пов'язаного із питаннями глобалізації.

Міждисциплінарні наукові дослідження розглядають локальність як об'єднавчий феномен, що «збирає» разом багато сучасних соціокультурних тенденцій як от: просторово-часову фрагментарність, плюралістичність, контекстуальність. Сучасні учені водночас вказують на те, що актуальним феномен локальності зробила дискредитація протилежної до неї установки на належне, прораховане та раціонально обґрунтоване.

Ці поняття активно використовуються також в економічній та соціальній географії, соціології, філософії, фізиці та інформатиці.

Загалом для наукового дискурсу характерно розглядати локальність як властивість фіксованих у просторі та часі об'єктів та явищ, а універсальність – нефіксованих.

У царині архітектури визначальною щодо локальності та універсальності архітектурного об'єкта стає його належність до умов власного контексту. При цьому існують дві принципові моделі її наукового вивчення. Об'єктивістська модель, яка акцентує увагу на об'єктивній (фактичній, реальній) відповідності об'єкта властивому йому контексту, не дає змоги зробити чітке розмежування між об'єктом локальним та універсальним, адже з об'єктивного погляду архітектурне вирішення будь-якої будівлі завжди буде локальним у межах контексту вищого ієрархічного рівня та універсальним щодо контекстів нижчої ієрархії. Суб'єктивістська модель, натомість, надає досліджуваним поняттям значно більшої наукової конкретики. За їх дефініції, згідно з цим підходом, ключова роль надається сприйняттю будівлі людиною. Виокремлення людиною як користувачем об'єкта архітектури тієї чи іншої складової контексту, з якою вона співвідносить цю будівлю, є свідченням контекстуальної фіксованості цього об'єкта (його локальності). Якщо людина не може знайти в архітектурному вирішенні будівлі відсилання до будь-якої складової контексту, така будівля з погляду цієї людини сприйматиметься як універсальна.

Відповідно до вищесказаного, архітектурна локальність може бути визначена як суб'єктивно сприймана здатність об'єкта архітектури позначати ту чи іншу складову власного контексту, тоді як архітектурна універсальність, – навпаки, позбавленість об'єкта архітектури здатності позначати свій контекст.

За частиною реципієнтів, тобто людей, які співвідносять об'єкт із конкретним контекстом, локальність може бути рецесивною (індивідуальною, персональною) та домінантною (масовою, характерною для більшості користувачів тієї чи іншої будівлі). У межах цього дослідження уся увага спрямована на домінантну архітектурну локальність, яка вже за визначенням має важливішу суспільну роль.

Окремого доопрацювання у межах цієї роботи вимагає поняття контексту архітектурного об'єкта. Традиційно як контекст архітектурного об'єкта розглядається контекст виключно фізичний (контекст архітектури сусідніх будівель, містобудівна ситуація, природний контексті тощо) З огляду на необхідність ґрунтовного дослідження суспільно-значущих функцій архітектурної локальності, важливо доповнити та розширити трактування цього поняття, звернувши увагу на

такі його складові, як суспільний контекст та контекст-подія. До цих видів контексту у своїх працях вже зверталися такі сучасні теоретики, як Г. Вершинін, А. Стіаван та С. Шліпченко.

Складовими суспільного контексту є контекст соціально-економічний, соціально-політичний, правовий, історичний, соціокультурний, соціальний, науковий, мистецький тощо. Контекст-подія у його протиставленні функціональній програмі архітектурного об'єкта, набуває все більшої уваги з боку сучасних науковців та включає у себе ті події, з якими цей об'єкт може мати зв'язок, або плацдармом для виникнення яких він може виступати.

Огляд теоретичних думок, що сформувались під час вивчення архітектурної локальності та універсальності, виявляє проблеми, які досі не були теоретично осмислені в межах вітчизняної та закордонної науки. Зокрема, недослідженою залишається природа взаємозв'язку між поширенням архітектурної локальності та універсальності і явищем загальносуспільної модернізації, хоча цей зв'язок констатує велика кількість дослідників. Мало вивченими є також механізми сприйманого людиною звернення об'єкта архітектури до власного контексту. Як у вітчизняній, так і в закордонній науці, відсутні наукові роботи, які б розглядали типологію архітектурної локальності та аналіз застосування цих типів у межах архітектурної практики. Особливий інтерес представляють також закономірності взаємоперетворення та трансформації архітектурної локальності та універсальності.

У другому розділі «Методика дослідження принципів локальності та універсальності в архітектурі міст Центральної Європи» формується методологічний та інструментальний базис дослідження.

Ключову роль у вивченні принципів локальності та універсальності в історичній архітектурі набуває метод їхньої ідентифікації. При цьому неможливо обійти стороною комунікативні властивості архітектури, які визначають її здатність передавати людині інформацію про контекст цього об'єкта. Задля їх вивчення необхідно звернутись до семіотики як науки, що досліджує способи передачі інформації.

Ключовим поняттям у семіотиці є поняття знака. Згідно з твердженням цієї, знаком може бути будь-який об'єкт та явище, які започатковують процес семіозису (породження значення). Як наслідок, запропоновано залишити відкритим діапазон того, що може фігурувати як архітектурний знак. Адже знаком може бути і окрема архітектурна деталь, і стильове вирішення будівлі, і аспекти її планувального вирішення і навіть пофарбування фасаду. Доопрацювання ідеї У. Еко про те, що архітектурний знак може мати як утилітарні, так і позаутилітарні значення, приводить до прийняття останніх як ключового засобу контекстуальної референції об'єкта архітектури. Можна стверджувати, що причиною набуття знаком позаутилітарного змісту є саме позаутилітарна чи надутилітарна сутність того аспекту архітектурного вирішення, яке виступає базисом для утворення даного знаку.

Інформація про контекст може бути закладена не лише в одиничному знаку, але і в сукупності знаків, що можуть не породжувати контекстуальних референцій самі собою. Користуючись лінгвістичними термінами, таке поєднання може назватися синтагмою. Окремі ж контекстуальні референції архітектурного об'єкта,

беручи участь у синтаксичній взаємодії, можуть бути паралельними, доповнювальними та взаємнозаперечувальними.

Насамперед слід констатувати, що кожен знак може мати як єдиний референт, так і цілий ланцюжок референтів, поєднаних між собою деяким асоціативним зв'язком. Будь-яка контекстуальна референція архітектурного знака в такому разі може бути прямою або опосередкованою.

Іншим способом типологізації контекстуальної референції можна вважати її розділення на іконічну, символічну та індексальну залежно від характеру зв'язку між знака та першим референтом. Дія іконічної референції ґрунтується на подібності знаку та першого референта, дія символічної – на наявності конвенційного зв'язку між ними, а дія індексальної – на їх реальній суміжності.

На основі типології контекстуальних референцій сформовано типологію архітектурної локальності. Пряма індексальна референція як поєднання її найстабільніших та найоднозначніших властивостей є основою для суміщеного типу локальності, тоді як усі інші типи референції формують локальність репрезентативного типу (від фр. *representation* – відтворення). На основі двох попередніх може виникати також локальність суміщено-репрезентативна.

Метод ідентифікації локальності передбачає виявлення знаків та синтагм із контекстуальними референціями, синтаксичних структур їх взаємодії та встановлення типу архітектурної локальності. У разі, якщо контекстуальні референції не можуть бути ідентифікованими, об'єкт може вважатись універсальним.

Локальність та універсальність архітектурного вирішення із часом можуть взаємоперетворюватись та трансформуватись. Це може відбуватись внаслідок змін в архітектурі будівлі (наприклад, внаслідок її руйнування, перебудови чи старіння), заміщення її оригінального використання новим, зміни у самому контексті, або ж зміни способу прочитування її контекстуальних референцій. Це особливо стосується репрезентативного типу локальності.

Для методологічної конкретизації часових меж дослідження архітектури міст Центральної Європи були визначені два основні його етапи: 1867-1918 рр. та 1918-1938 рр. Територіальними межами дослідження були вибрані кордони Австро-Угорської імперії в часи її найбільших територіальних володінь. Як основний об'єкт дослідження була вибрана архітектура громадського призначення у найважливіших громадських просторах 12-ти найбільших міст регіону. Перевірковою типологією була вибрана архітектура однородинних житлових будинків.

У разі підтвердження цієї гіпотези про особливості реалізації принципів локальності та універсальності в архітектурі міст Центральної Європи, буде доведено, що, з огляду на нестійкість репрезентативного типу архітектурної локальності у межах активного звернення до гетерогенних контекстуальних умов, виникає інтерес до локальності суміщеного та суміщено-репрезентативного типу, а також до принципу універсальності.

У третьому розділі «Реалізація принципів локальності та універсальності в архітектурі міст Центральної Європи в період між 1867 та 1918 роками» на тлі бурхливих соціально-економічних та соціокультурних явищ розглядаються активізація тенденції до вираження контексту засобами архітектури та її наслідки.

Соціально-економічні явища в архітектурі Центральної Європи, які вплинули на досліджувані архітектурні процеси, історично мали великий вплив на розвиток архітектури міста.

Аналізуючи історію світової архітектури, можна дійти до висновку, що архітектурна універсальність впродовж багатьох століть була лише наслідком процесів раціоналізації та заощадження матеріальних ресурсів. Архітектори не стільки хотіли, щоб їхні будівлі не звертались до власного контексту, скільки не надавали цьому зверненню ваги. Це архітектурне явище набувало все більшого поширення під впливом явища загальносуспільної модернізації. У той час, як принцип архітектурної локальності чітко простежується вже у діяльності архітекторів часів античності, під впливом раціоналізаційних процесів в архітектурі він з плином часу відігравав в загальному архітектурному вирішенні будівлі все меншу роль.

При цьому, починаючи з епохи Відродження, принцип локальності починає реалізуватись у все більшій частині будівель, найчастіше знаходячи прояв у декорі будівлі, а не в її об'ємно-просторовому чи планувальному вирішенні.

Ця втрата пов'язана насамперед із раціоналізаційними процесами у міському середовищі, наслідком яких було зниження символічного та репрезентативного значення громадських просторів міста. Саме найважливіші громадські простори міст з часів античності були місцем суспільної репрезентації, а відповідно і спорудження будівель, що містили звернення до складових суспільного контексту.

Під впливом багатьох чинників, вищеописані вище процеси європейської загальносуспільної модернізації із посиленою дією позначились на містах Центральної Європи. Вони надзвичайно активно виразились у раціоналізації міської забудови та зниженні можливостей формування в ній репрезентативних громадських просторів.

Поряд з тим, ці ж модернізаційні процеси призвели до підйому національної самосвідомості у населення найбільших міст Центральної Європи та до явища конкуренції окремих національних груп. Це, своєю чергою, позначилось на виникненні суспільного запиту щодо спорудження будівель окремих національних громад, в архітектурі яких був реалізований принцип архітектурної локальності.

Розбіжності між складністю вираження соціальних ідентичностей та бажанням цього привели в архітектурі та містобудуванні Центральної Європи до виникнення кількох паралельних явищ – появи уваги до громадських просторів міста як просторів суспільної репрезентації, що активно виразилось у будівництві репрезентативних кільцевих бульварів, до виникнення теоретичного дискурсу про репрезентативні властивості архітектури та до посиленої реалізації принципу локальності в архітектурі регіону. Розбіжності між реальними соціально-економічними умовами міста та активним розвитком репрезентативних аспектів архітектури також зосередили увагу окремих архітекторів регіону на проблемі невідповідності будь-якої архітектурної репрезентації реальним умовам сучасності та привели їх до теоретичного обґрунтування та практичного застосування принципу архітектурної універсальності.

У випадку дослідження архітектури Центральної Європи найдоцільнішим є ієрархічне розмежування контексту, до якого звертаються аналізовані об'єкти на

наддержавний, загальнодержавний та внутрішньодержавний контекст. Така ієрархія дає можливість зрозуміти, чи справді саме вищезазначені чинники вплинули на поширення у регіоні Центральної Європи принципу архітектурної локальності.

Більше 40 % досліджених громадських будівель, зведених між 1867 та 1918 рр. відсилаються до контексту загальнодержавного та внутрішньодержавного рівня, що говорить про вплив на активність застосування принципу архітектурної локальності саме соціокультурних особливостей Центральної Європи. При цьому ці будівлі використовують переважно архітектурну локальність репрезентативного типу. Цей тип архітектурної локальності характерний і для архітектури одnorodинних житлових будинків.

Наслідком застосування принципу архітектурної локальності репрезентативного типу стало явище непередбачуваної зміни референтів у процесі експлуатації вже збудованих об'єктів, що призвело до знецінення цього типу локальності на початку XX-го століття.

У четвертому розділі «Реалізація принципів локальності в архітектурі міст Центральної Європи в період між 1918 та 1938 роками» прослідковано яким чином досвід із застосування принципу локальності, накопичений до Першої світової війни, вплинув на центральноєвропейський архітектурний процес міжвоєнного періоду.

Архітектурні явища Центральної Європи міжвоєнного часу багато у чому визначались архітектурними тенденціями загальноєвропейського характеру. Незважаючи на те, що архітектура модернізму, за словами її апологетів, намагалась протиставити будь-яким естетичним моделям прагматику функціональності та раціональності, цю архітектуру аж ніяк не можна вважати прикладом реалізації принципу універсальності.

Хоча архітектурна мова модернізму і справді була зведена до базового, вона все ж таки містила архітектурні знаки, які могли працювати як метафори на форми техносвіту (іконічна контекстуальна референція), або як знаки, що підкреслено репрезентують функціональність самого об'єкта та застосування в його архітектурному вирішенні новітніх конструкцій (опосередковані індексальні референції). Окрім того модернізм діяв і на значно абстрагованішому метафоричному рівні. Використовуючи принцип репрезентативної локальності, він був покликаний через архітектурні форми осмислити той новий досвід, з яким стикається сучасна людина на тлі процесів модернізації та виразити впевненість у прогресивній скерованості цих змін.

Частковий відхід від естетики модернізму та посилене звернення до принципу архітектурної універсальності в архітектурі Центральної Європи можна пояснити як з погляду післявоєнної економічної кризи та необхідності відмовитися від будь-яких архітектурних надлишків, так і з точки зору розчарування архітекторів регіону в архітектурній локальності репрезентативного типу до Першої світової війни. Активним апологетом принципу універсальності був чеський архітектор Карел Тайге, який в основу своєї архітектурної теорії поклав твердження про втрату архітектури як мистецтва.

Унікальним на загальноєвропейському тлі можна вважати також спорудження відповідно до принципу універсальності громадських будівель у найважливіших

просторах міста. Прикладом цього може бути мистецький павільйон Местровіча на площі Жертв фашизму у місті Загребі. Її універсальна архітектура надала можливість адаптувати цю знакову громадську будівлю до найрізноманітніших політичних та культурних змін у регіоні.

Що стосується реалізації принципу локальності в архітектурі громадських будівель Центральної Європи, то міжвоєнний період демонструє у цьому відношенні як явища спадковості, так і новацій.

Окрім використання репрезентативної локальності, що ґрунтується на модерністській естетиці загальносвітового рівня впливу, міста Центральної Європи залишились місцем створення архітектури із референціями до контексту державного та внутрішньодержавного характеру.

У той час, як багатонаціональна Австро-Угорська імперія у 1918 р. розпалась, а на її місці постав цілий ряд молодих та незалежних держав, мультикультурний характер регіону все ще залишався важливим чинником формування об'єктів громадського призначення. Як наслідок, зберігається тенденція до формування так званих національних стилів, які містили референції до соціокультурного контексту державного та внутрішньодержавного характеру.

Ще одним способом формувати архітектури за принципом репрезентативної локальності впродовж міжвоєнного періоду було використання монументальних архітектурних засобів. Грандіозність архітектурного задуму та масивність використаних архітектурних вирішень із їх надлюдським масштабом повинні були, для прикладу, асоціюватись із могутністю держави, у якій вони постали.

Символічні контекстуальні референції у міжвоєнний період були наслідком впливу загальноєвропейського явища архітектури експресіонізму.

Найоригінальнішим у містах Центральної Європи міжвоєнного періоду явищем стало формування архітектурної локальності суміщеного та суміщено-репрезентативного типу. Архітектурне вирішення у той чи інший спосіб вказувало або на те, що його складовими є елементи матеріального контексту, або ж на те, що цей архітектурний об'єкт є фізично суміщений із ними та на них реагує. Найпоказовішим прикладами реалізації принципу суміщеної локальності була будівля Національної бібліотеки в Любляні (арх. Й. Плечнік) та фестивального дому у Зальцбурзі (арх. К. Гольцмайстер). При цьому будівля бібліотеки містить як в інтер'єрі будівлі, так і в його екстер'єрі, деталі, що є артефактами матеріального контексту міста, або щонайменше сприймаються як такі. Будучи знайденими архітектором на словенському адріатичному узбережжі, ці артефакти пробуджують подальші асоціації з іллірійським минулим словенців – історичним контекстом цих територій. Фестивальний дім у Зальцбурзі, відтворюючи в архітектурі скелеподібні форми та поверхні, працює як вказівник на його безпосередній природний контекст – скелясту гору Менхсберг, що є природним символом міста.

Дослідження близько 200 об'єктів архітектури однородинного житлового будівництва Центральної Європи міжвоєнного періоду підтверджує наявність у межах цієї типологічної групи тих самих тенденцій щодо реалізації принципів локальності та універсальності, які можна спостерігати і у випадку будівель громадського призначення.

У п'ятому розділі «Функції та закономірності реалізації принципів архітектурної локальності та універсальності» розглянута можливість використання центральноєвропейського досвіду з використання цих принципів в умовах сьогодення.

Як демонструють проведені дослідження, особливостями реалізації принципів локальності та універсальності в архітектурі міст Центральної Європи стали: 1) активне використання локальності репрезентативного типу як до Першої світової війни, так і після неї; 2) посилене звернення до принципу архітектурної універсальності у міжвоєнний період; 3) виникнення у міжвоєнний період локальності суміщеного та суміщено-репрезентативного типу.

Це підтверджує головну гіпотезу цього дослідження та говорить про те, що застосування принципу репрезентативної локальності демонструє її недоліки у разі наявності гетерогенних та нестійких контекстуальних умов, наслідком чого є пошук відповідних альтернатив або звернення до принципу універсальності.

Окрім того, досвід міст Центральної Європи дає змогу говорити про сильні та слабкі сторони окремих типів архітектурної локальності. За максимального діапазону можливих контекстуальних референцій характерною вадою репрезентативного типу локальності є передусім їх низька стійкість. Натомість суміщена локальність, передбачаючи наявність безпосереднього звернення до власного контексту, має високу стійкість контекстуальних референцій, але порівняно вузький їх діапазон.

На основі цих висновків був складений алгоритм реалізації принципів локальності в архітектурі, який надає пріоритет її суміщеному та суміщено-репрезентативному типам.

Велике значення під час вибору того, за яким принципом повинна бути сформована архітектура конкретної будівлі, мають функції архітектурної локальності та архітектурної універсальності в умовах сучасних економіко-політичних та соціокультурних процесів. Серед основних функцій цих принципів можуть бути названі їх культурна, соціальна, політична, економічна, екологічна та естетична функції. При цьому необхідно звернутись до динамічного погляду на відношення між архітектурою та контекстом, яке може бути протиставленим сприйняттю архітектури як статичного виразника контекстуальних умов. Узгоджуючись із лінією філософського мислення Анрі Бергсона та Жака Дерріди, які розглядали усі елементи дійсності на одному екзистенціальному рівні, цей погляд пропонує трактувати архітектуру як могутнього агента створення та трансформації її власного контексту.

Динамічне сприйняття відношення між архітектурою і контекстом яскраво демонструє свої переваги при розгляді соціальних функцій архітектурної локальності та універсальності. Адже, згідно з твердженнями сучасної соціології, людина все більше асоціює себе із так званими «уявними спільнотами», про існування яких вона знає тільки через те, що вони в певний спосіб себе репрезентують. Архітектурна локальність у такому випадку може бути не що інше як засіб їхньої легітимізації.

У той самий час Едвард Ральф говорить про відчуття екзистенціальної виключеності, яку новоприбула у певне місце людина відчуває до усього

невідомого. Найнезвичнішими для неї будуть видимі ознаки існування соціальних груп, до яких вона не належить. За посилених умов сучасної міграції населення універсальність архітектурних об'єктів знижуватиме імовірність виникнення описаного Ральфом соціального дискомфорту.

Оглядовий аналіз архітектурної практики сьогодення підтверджує активне застосування принципу локальності та принципу універсальності відповідно до вищезазначених функцій. Подібно до архітектури Центральної Європи, сучасна архітектурна практика зосереджена на активному пошуку альтернатив щодо архітектурної локальності репрезентативного типу. Велику вагу на початку XXI-го століття почали набирати принципи суміщеної та суміщено-репрезентативної локальності. Саме на використанні цих типів локальності продовжує ґрунтуватись будівництво найважливіших громадських будівель у містах Центральної Європи. Це яскраво підтверджують приклади Львова, Кракова, Зальцбурга, Граца та Любляни.

Все більшу увагу професійних кіл привертають також зодчі, для яких універсальність є не стільки наслідком байдужості по відношенню до архітектурної локальності, скільки явищем бажаним та пропагованим. Ці архітектори вважають, що в какофонічному середовищі нашого проживання було би помилкою зосереджуватись на архітектурній репрезентації.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. «Локальність» та «універсальність» є понятійною парою, яка активно використовується у міждисциплінарному науковому дискурсі. Вони розглядаються як об'єднані феномени, що збирають разом багато сучасних соціокультурних тенденцій. Локальність відповідає фіксованим у просторі та часі об'єктам та явищам, а універсальність – нефіксованим. Архітектурна локальність може бути визначена як здатність об'єкта архітектури позначати ту чи іншу складову власного контексту, що сприймається суб'єктивно, тоді як архітектурна універсальність, – навпаки, відсутність в об'єкта архітектури здатності позначати свій контекст.

2. Звернення до семіотичного підходу дало змогу дослідити механізми передачі людині інформації про контекст засобами архітектури. Контекстуальна референція – як явище співвіднесення суб'єктом сприйняття певних складових архітектурного вирішення із тими чи іншими складовими контексту ґрунтується на архітектурних знаках з позаутилітарним значенням. До типології контекстуальних референцій прив'язані основні типи локальності архітектурних об'єктів. Тип суміщеної локальності передбачає пряме звернення об'єкта до його безпосереднього контексту, у той час, як тип репрезентативної локальності ґрунтується на формуванні образу того контексту, який не є фізично суміщеним з об'єктом. Суміщено-репрезентативний тип локальності поєднує властивості двох інших типів.

3. На основі історичного огляду встановлено, що оскільки архітектурна універсальність історично виникла як наслідок раціонального архітектурного мислення, то про принцип універсальності можна говорити тільки у контексті явищ XX ст. Принцип локальності, натомість, можна зарахувати вже до архітектурної практики часів античності. Визначено, що, починаючи з епохи Відродження, принцип локальності починає реалізовуватись у все більшій частині будівель, але при

цьому мати все менший вплив на їхнє загальне архітектурне вирішення. Встановлено, що ця втрата пов'язана насамперед із раціоналізаційними процесами у міському середовищі, наслідком яких було зниження символічного та репрезентативного значення громадських просторів міста.

4. Явища загальносуспільної модернізації водночас привели як до раціоналізації архітектурного середовища у містах Центральної Європи, так і до появи суспільного запиту щодо архітектурних об'єктів з функціями суспільної репрезентації. Розбіжності між складністю вираження окремих ідентичностей та прагненням цього привели в архітектурі та містобудуванні Центральної Європи до виникнення кількох ключових явищ: 1) уваги до громадських просторів міста як просторів суспільної репрезентації, що активно проявилось у будівництві репрезентативних кільцевих бульварів; 2) виникнення теоретичного дискурсу про репрезентативні властивості архітектури; 3) посиленої реалізації принципів локальності в архітектурі.

5. Встановлено, що особливостями реалізації принципів локальності та універсальності в архітектурі міст Центральної Європи стали: а) активне використання локальності репрезентативного типу як до Першої світової війни, так і після неї; б) посилене звернення до принципу архітектурної універсальності у міжвоєнний період; в) виникнення у міжвоєнний період локальності суміщеного та суміщено-репрезентативного типу. Це підтверджує те, що застосування принципу репрезентативної локальності демонструє її недоліки у разі наявності гетерогенних та нестійких контекстуальних умов, наслідком чого є пошук відповідних альтернатив або звернення до принципу універсальності. Виділення переваг та недоліків окремих типів архітектурної локальності дало змогу запропонувати алгоритм її реалізації.

6. Визначено основні культурні, соціальні, політичні, економічні, екологічні та естетичні функції архітектурної локальності та архітектурної універсальності в умовах сучасних економіко-політичних та соціокультурних процесів. Оглядовий аналіз архітектурної практики сьогодення підтверджує їх врахування сучасними архітекторами.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях

1. Коломєйцев А. В. Принципи локальності та універсальності архітектурно-планувального вирішення споруд (на прикладі прецедентів з історії архітектури ХХ століття) [Текст] / А. В. Коломєйцев // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. зб. / відп. ред. М. М. Дьомін. – К.: КНУБА, 2011. – Вип. 27. – С. 217 – 227.

2. Коломєйцев А. В. Принципи локальності та універсальності в контексті містобудівних концепцій початку ХХ століття [Текст] / А. В. Коломєйцев // Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. зб. / відп. ред. М. М. Осетрін. – К.: КНУБА, 2011. – Вип. 41. – С. 206 – 215.

3. Черкес Б. С. Реалізація принципів локальності та універсальності під час розвитку доіндустріального європейського міста [Текст] / Б. С. Черкес,

А. В. Коломєйцев // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Архітектура». – 2012. – №728. – С. 3 – 7.

4. Коломєйцев А. В. Комунікативні аспекти архітектурної локальності [Текст] / А. В. Коломєйцев // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: зб. наукових праць. – Харків: ХДАДМ, 2012. – Вип. 6. – С. 148 – 151.

5. Коломєйцев А. В. Принципи локальності та універсальності в архітектурі міст Австро-Угорської імперії у другій половині XIX та на початку XX століття [Текст] / Сучасні проблеми архітектури та містобудування: наук.-техн. збірник – К.: КНУБА, 2013. – № 32. – С. 181 – 191.

6. Коломєйцев А. В. Особливості формування кільцевих бульварів в структурі міст колишньої Австро-Угорської імперії кінця XVIII – поч. XX ст. [Текст] / А. В. Коломєйцев // Містобудування та територіальне планування: наук.-техн. збірник. – К.: КНУБА, 2013 – №.47. – С. 311 – 321.

Тези та матеріали конференцій

7. Коломєйцев А. В. Політичні аспекти принципів локальності та універсальності в архітектурі / А. В. Коломєйцев // Геодезія, архітектура, будівництво: Матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених GAC-2010. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010 – С.36 – 37.

8. Коломєйцев А. В. Роль ефективності та репрезентативності в контексті розвитку історичного міста / А. В. Коломєйцев // Геодезія, архітектура, будівництво: Матеріали IV Міжнародної конференції молодих вчених GAC-2011. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2011 – С.40 – 41.

9. Коломєйцев А. В. Роль відкритих громадських просторів в теорії та практиці містобудування колишньої Австро-Угорської імперії / А. В. Коломєйцев // Міжнародна наукова конференція «Креативний урбанізм», 24-25 травня 2013 року: тези доповідей / відп. За вип.. Г. П. Петришин. – Львів: Вид-во Нац. Ун-ту «Львівська політехніка», 2013. – С. 67.

АНОТАЦІЯ

Коломєйцев А. В. Принципи локальності та універсальності в архітектурі міста (на прикладі Центральної Європи). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2013 р.

На основі визначення локальності як суб'єктивно сприйманої здатності об'єкту архітектури позначати ту або іншу складову власного контексту, та універсальності як позбавленості об'єкта цієї здатності, розглянуто закономірності реалізації принципу локальності та принципу універсальності в архітектурі. Завдяки семіотичному підходу було встановлено, що здатність архітектури відсилати людину до власного контексту базується на наявності в архітектурному вирішенні

знаків із позаутилітарним змістом. Розробка типології контекстуальної референції приводить до виділення основних типів архітектурної локальності: репрезентативного, суміщеного та суміщено-репрезентативного. На основі дослідження архітектурних явищ у містах Центральної Європи між 1867 та 1938 рр., доведено, що основною вадою репрезентативного типу локальності є його принципова нестійкість в умовах гетерогенних та нестійких контекстуальних умов. Наслідком зневіри у локальності репрезентативного типу стає звернення до суміщеного та суміщено-репрезентативного типу локальності, а також до принципу архітектурної універсальності. Встановлено, що феномени архітектурної локальності та універсальності виконують суспільно важливі функції в умовах сьогодення.

Ключові слова: локальність, універсальність, контекст, архітектура.

АННОТАЦИЯ

Коломейцев А. В. Принципы локальности и универсальности в архитектуре города (на примере Центральной Европы). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 – Теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. – Национальный университет «Львовська політехніка» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2013 г.

Основываясь на определении локальности как субъективно воспринятой способности объекта архитектуры обозначать ту или иную составляющую собственного контекста, и универсальности как лишенности объекта этой способности, рассмотрены закономерности реализации принципа локальности и принципа универсальности в архитектуре. Благодаря семиотическому подходу было установлено, что способность архитектуры отсылать человека к собственному контексту базируется на наличии в архитектурном решении знаков с внеутилитарным содержанием. Разработка типологии контекстуальной референции приводит к определению основных типов архитектурной локальности: репрезентативной, совмещенной и совмещено-репрезентативной. На основании исследований архитектурных явлений в городах Центральной Европы в 1867-1938 гг., доказано, что основным недостатком репрезентативного типа локальности является его принципиальная нестабильность в условиях гетерогенных и нестойких контекстуальных условий. Последствием разочарования в локальности репрезентативного типа становится обращение к совмещенному и совмещено-репрезентативному типу локальности, а также к принципу архитектурной универсальности. Установлено, что феномены архитектурной локальности и универсальности исполняют общественно важные функции в условиях современности.

Ключевые слова: локальность, универсальность, контекст, архитектура.

SUMMARY

Kolomyeytsev A. The principles of Locality and Universality in Architecture of the City (by the example of Central Europe). – Manuscript.

The thesis aims to obtain the Candidate of Architecture academic degree in the major 18.00.01 – The Theory of Architecture and Monuments so Architecture Restoration –Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine – Lviv, 2013.

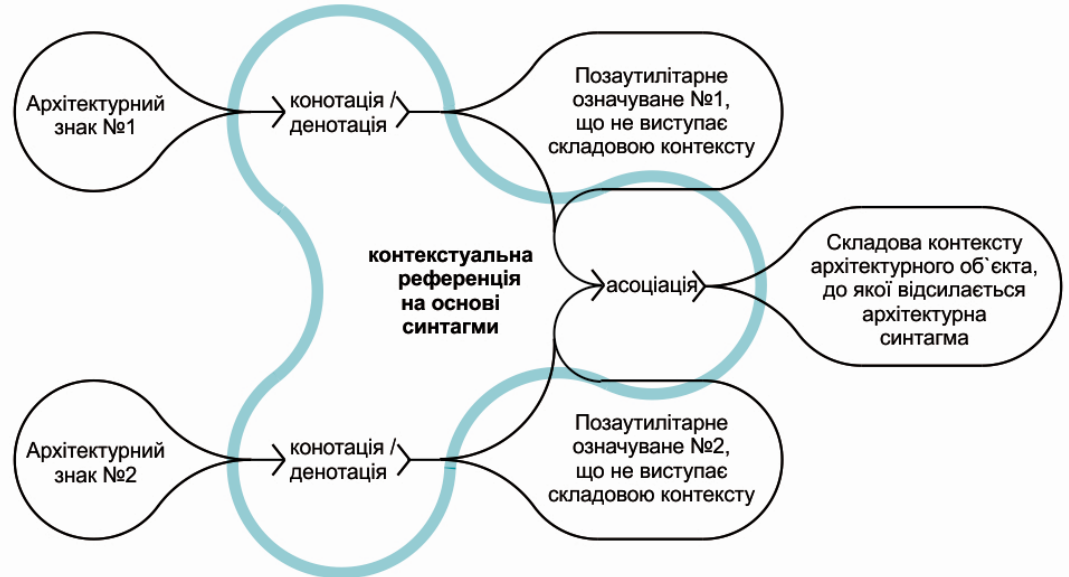
On the basis of defining locality as subjectively perceived ability of architectural object to refer to one of his context's component and universality as inability to do this, the patterns of implementation of the locality and universality principles' are considered in this work. Due to semiotic view on architecture, it was established, that this ability to refer to the object's context bases itself on the presence of architectural signs with non-utilitarian meaning. The typology elaboration of contextual references leads to the detecting of the basic types of architectural locality – superposed, representational and representational-superposed. On the basis of the study of the architecture of Central European cities in the period between 1867 and 1938 it is proved that the major shortcoming of the representational locality is its fundamental instability in conditions of heterogeneous and changeable contexts. The consequences of the disappointment in representational locality lead to the conversion to the superposed-representational locality type and to the principle of architectural universality. It was defined, that the phenomenon of architectural locality and universality fulfils the socially important functions in the today's context.

Key words: locality, universality, context, architecture.

МІСЦЕ
КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ
РЕФЕРЕНЦІЇ
В СТРУКТУРІ
АРХІТЕКТУРНОГО
ЗНАКА

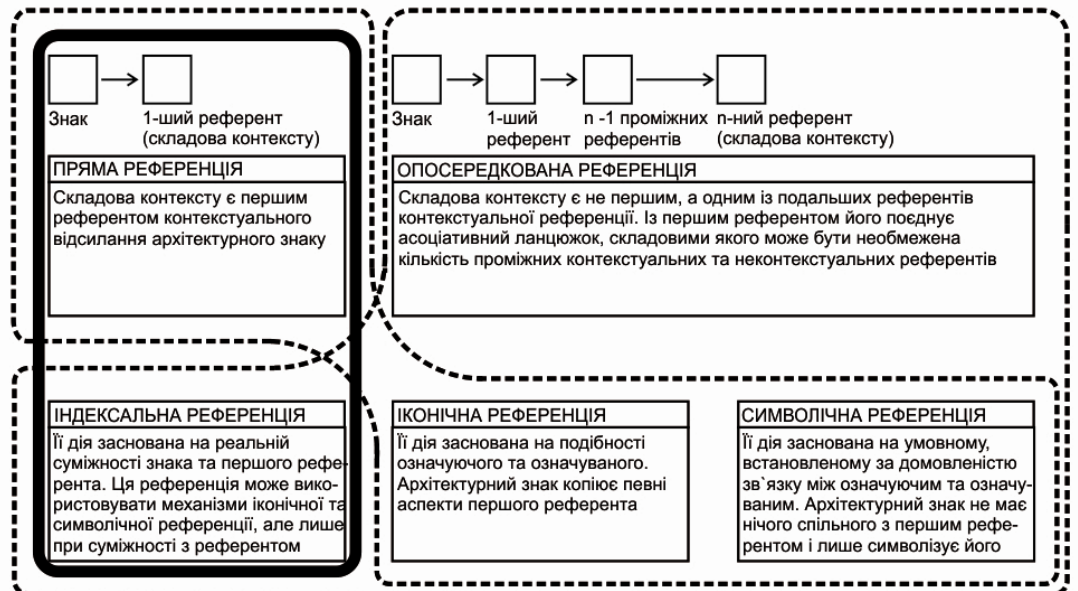

МІСЦЕ
КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ
РЕФЕРЕНЦІЇ
В СТРУКТУРІ
ЗНАКОВОЇ
СИНТАГМИ

КОНТЕКСТУАЛЬНА РЕФЕРЕНЦІЯ В СТРУКТУРІ АРХІТЕКТУРНОГО ЗНАКА ТА СИНТАГМИ

В ЗАЛЕЖНОСТІ
ВІД ТОГО,
ЯКИМ РЕФЕРЕН-
ТОМ ВИСТУПАЄ
СКЛАДОВА
КОНТЕКСТУ

Типи контекстуальних референцій, що забезпечують об'єкт архітектури локальністю суміщеного типу

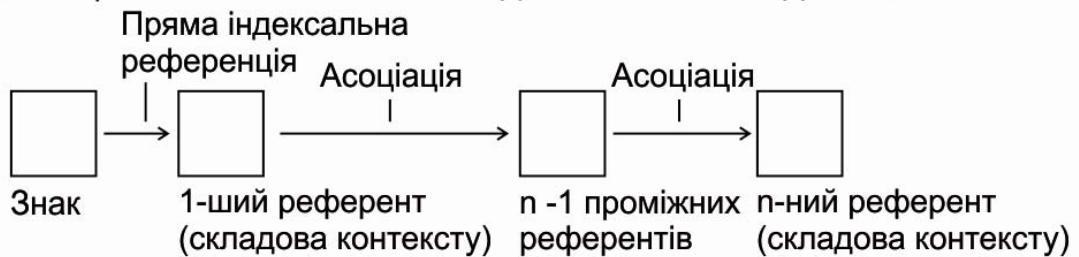

Типи контекстуальних референцій, що забезпечують об'єкт архітектури локальністю репрезентативного типу

- У випадку контекстуальної референції на основі синтагми:
- 1) неможливим є виключно прямий тип контекстуальної референції
 - 2) контекстуальна референція може ставати поєднанням символічного, іконічного та індексального типів

ТИПОЛОГІЯ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ РЕФЕРЕНЦІЙ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСНОВНИХ ТИПІВ АРХІТЕКТУРНОЇ ЛОКАЛЬНОСТІ

- 1) ЗА ПРЯМОЮ ІНДЕКСАЛЬНОЮ РЕФЕРЕНЦІЄЮ СЛІДУЄ АСОЦІАТИВНИЙ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ПОДАЛЬШИМИ СКЛАДОВИМИ КОНТЕКСТУ

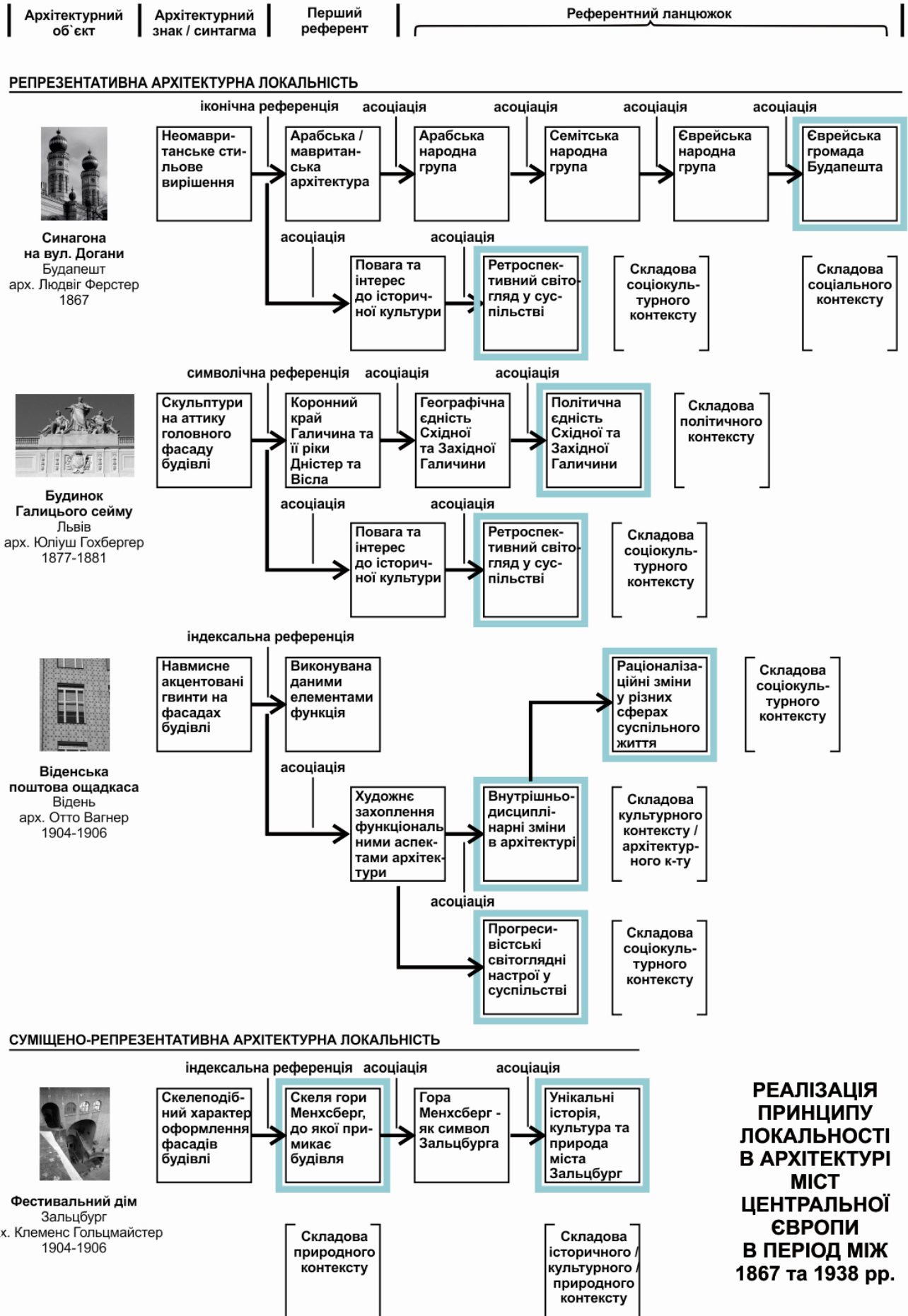
- 2) ПРЯМА ІНДЕКСАЛЬНА РЕФЕРЕНЦІЯ АРХІТЕКТУРНОГО ЗНАКА Є ПАРАЛЕЛЬНОЮ ДО РЕФЕРЕНЦІЇ БУДЬ-ЯКОГО ІНШОГО ТИПУ

- 3) ОБ'ЄКТ МІСТИТЬ ЗНАКИ ІЗ ПРЯМИМИ ІНДЕКСАЛЬНИМИ РЕФЕРЕНЦІЯМИ, А ТАКОЖ ЗНАКИ ТА СИНТАГМИ ІЗ ІНШИМИ ТИПАМИ КОНТЕКСТУАЛЬНИХ РЕФЕРЕНЦІЙ

**УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ
АРХІТЕКТУРИ ЛОКАЛЬНІСТЮ
СУМІЩЕНО-РЕПРЕЗЕНТАТИВНОГО ТИПУ**

**РЕАЛІЗАЦІЯ
ПРИНЦИПУ
ЛОКАЛЬНОСТІ
В АРХІТЕКТУРІ
МІСТ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ
ЄВРОПИ
В ПЕРІОД МІЖ
1867 та 1938 рр.**